

Derya ŞEVLİ

Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, Muş/Türkiye
Lec., Mus Alparslan University, Vocational School of Social Sciences, Department of Office Services and Secretarial, Mus/Turkey

eposta: d.sevli@alparslan.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-5674-002X>

<https://ror.org/009axq942>

Birol AZAR

Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, Elazığ/Türkiye
Asst. Prof. Dr., Member of Fırat University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Department of Turkish Folk Literature, Elazığ/Turkey

eposta: bazar@firat.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-6992-1762>

<https://ror.org/05teb7b63>

Atıf/Citation: Şevli, Derya-Azar, Birol. 2023. Van Halk Hekimliğinde Hastalıkların Tedavisinde Kullanılan Tedavi Yöntemleri. Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi 2023, 11 (35), 637-660.

<https://10.33692/avrasyad.1268256>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü /Article Types:	Araştırma Makalesi/Dissertation Summary
Geliş Tarihi /Received:	21.03.2023
Kabul Tarihi/Accepted:	20.05.2023
Yayın Tarihi/Published:	20.06.2023

VAN HALK HEKİMLİĞİNDE HASTALIKLARIN TEDAVİSİNDE KULLANILAN TEDAVİ YÖNTEMLERİ¹

Öz

İnsanoğlu var olduğu günden itibaren kendisinde ve başkalarında bulunan hastalıklara çeşitli yöntemlere başvurarak, deneme-yanılma yoluyla çareler aramıştır. Bu arayışta yeryüzünde bulunan canlı ve cansız varlıklardan çeşitli şekillerde faydalanmıştır. Başarılı olunan tedavi yöntemleri sözlü gelenek yoluyla nesilden nesile aktararak günümüze kadar ulaşmıştır. İnsanların bu şekilde hastalıkları kendi imkânlarıyla tedavi etme şekillerine halk hekimliği, yaptıkları ilaçlara ise halk ilacı adı verilmiştir. Halk hekimliği uygulamalarında yapılan sağaltımlarda çeşitli yöntemlere başvurulmaktadır. Bu yöntemlerin bir kısmı dinsel ve büyüsel yollarla gerçekleştirilirken bir kısmı da bitkisel, hayvansal ve madensel ürünlerin kullanımı ile yapılmaktadır. Bu yöntemler araştırmacılar tarafından çeşitli kategorilere ayrılmıştır. Tarihte pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Van, birçok kültürün geçiş merkezi olmuştur. Dolayısıyla birbirinden farklı inanç ve kültürü bir arada barındırmıştır. Bunun sonucu olarak ilde renkli bir folklorik tıp oluşmuştur. Çalışmada farklı kültür ve

1 Bu çalışma Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanmakta olan doktora tezinden üretilip 4. Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

inanç özelliklerini içerisinde barındıran Van ve çevresinde var olan halk hekimliği uygulamalarında başvurulan tedavi yöntemleri belirlenmiştir. Bu bağlamda Van'da yaşayan halk hekimleri ve halk hekimlerine başvuran kişilerle görüşülmüştür. Derleme çalışması esas alınarak yüz yüze görüşme ve gözlem metotlarıyla birtakım bilgiler elde edilmiştir. Bu bilgiler incelenip yazılı kaynaklarla da desteklenerek bölgede var olan tedavi yöntemleri tespit edilip tasnifleri yapılmıştır. Yapılan değerlendirmede Van'da çeşitli tedavi yöntemlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bölgede uygulanan tedavi yöntemleri ırvasa, parpilama, dinsel ve büyüsel işlemler, bitkisel, hayvansal ve madensel ürünler yoluyla yapılan tedaviler, kaplıca ve şifalı sularla yapılan tedaviler şeklinde tasnif edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Van, Hastalık, Halk Hekimliği, Halk İlacı, Tedavi Yöntemleri.

TREATMENT METHODS USED IN THE TREATMENT OF DISEASES IN VAN FOLK MEDICINE

Abstract

Since human beings' existence, human beings searched for remedies for diseases in themselves and others through trial and error by resorting to a variety of methods. In this search, in various ways, human beings made use of living and non-living beings on earth. Successful treatment methods reached the present day upon being transferred from one generation to another through oral traditions. The way in which human beings cured diseases with their available means was called folk medicine while the medications that human beings produced in this way were named folk remedies. A variety of methods are utilized in therapies administered in folk medicine practices. A part of these methods is used through religious and magical ways whilst a part of them is practiced by using herbal, animal, and mineral products. These methods were divided into a variety of categories by researchers. Van, which was home to numerous civilizations throughout history, served as a transition center for numerous cultures. Thus, it hosted different beliefs and cultures altogether. As a consequence, a colorful folk medicine came into being in Van. In the study, the treatment methods used in the folk medicine practices in and around Van, which contain different cultural and belief characteristics, were determined. In this context, interviews were held with folk medicine practitioners and individuals consulting these folk medicine practitioners in the province of Van in Turkey. Certain data were obtained via face-to-face interviews and the observation method on the basis of the review study. Upon examining these data and supporting them with written resources, the treatment methods present in the region were identified and sorted out. In the evaluation, it was determined that various treatment methods were used in Van. The treatment methods applied in the region have been classified as ırvasa, parpilama, religious and magical procedures, treatments through herbal, animal and mineral products, treatments with hot springs and healing waters.

Keywords: Van, Disease, Folk Medicine, Folk Remedies, Treatment Methods.

Giriş

Halk hekimliği, erken dönem insanların doğaüstü olaylara karşı sergilediği tutumlarla meydana gelmiş, dinî ve büyüsel kökende gelişmiştir. Bu insanlar karşılaştıkları sağlık sorunlarını ve hastalıkları sağıltmak amacıyla sahip oldukları inançları doğrultusunda çeşitli pratikler geliştirmişlerdir. Bunun yanında doğa ile iç içe olmalarının sonucu olarak

Van Halk Hekimliğinde Hastalıkların Tedavisinde Kullanılan Tedavi Yöntemleri

birtakım bitkisel, hayvansal ve madensel ürünleri de kullanıp farklı yöntemlere başvurmuşlardır. Bu sebeple halk hekimliği, özünde barındırdığı birçok unsur ile ait olduğu toplumun dinî, tarihi, coğrafi ve kültürel bilgi birikimine sahiptir. Bu uygulamalar kültürel geçmişten izler taşımaktadır ve kültür aktarımı bakımından önemlidir.

Halk hekimliği, halkın, imkânların yetersiz olduğu zamanlarda veya çeşitli sebeplerle modern tıba başvuramayınca ya da başvurmak istemediğinde sağlık problemlerinin teşhisi ve tedavisi amacıyla başvurduğu yöntem ve pratiklerin bütünüdür (Boratav 2013: 139). Halkın, hastalıktan korunmak ve tedavi olmak amacıyla başvurduğu bu yöntemler doğal, büyüsel ve dinsel pratiklerle gerçekleştirilir (Acıpayamlı 1978: 54). Hastalıkların nedenleri, belirtileri, süreleri, halkın bu konudaki düşünce ve inanışları ile hastalıkları tedavi etme amacıyla kullanılan ilaç ve uygulamaların tamamı halk hekimliği bağlamındadır (Örnek 1973: 32).

Hastalıkların tedavisi amacıyla kullanılan halk ilaçlarını ise insanlar ortaya çıkarmıştır. Anadolu'da halk ilaçları ve kocakarı ilaçları gibi birtakım adlandırmalarla anılan bu ilaçlar geçmişte çağın gelişimine göre o dönemin uzmanlarınca yapılmış ve uygulanmıştır. Anadolu insanının bilgi ve tecrübesinin sonucu olan bu ilaçlar sağlık ve hastalığın söz konusu olduğu her yerde bulunmaktadır (Eyüboğlu 2001: 14). Halk hekimliğinde önemli bir sağaltım ürünü olan ilaçlar ve yapılma teknikleri sözlü gelenek yoluyla kuşaktan kuşağa aktararak günümüze ulaşmıştır.

Halk hekimliği pratiklerini ortaya çıkaran ve uygulayan kişiler ise "halk hekimleri" dir. İslamiyet öncesinde halk hekimliğinin temsilcilerine "şaman" adı verilmekteydi. Şamanlar, ruhlarla veya gözle görülmeyen varlıklarla konuşup, onlarla insanlar arasında iletişim sağlayan, Şamanlık sisteminin temsilcileridir (Bayat 2006: 22). İslamiyet'in kabulünden sonra ise şamanların halk hekimliği görevini "lokman hekimler, sınıkçılar, evliyalar, cinci hocalar, üfürükçüler" adı verilen kişiler almıştır. Bu kimselerden olan hocalar, okuyucular ve üfürükçüler tedavilerinde büyü ve sihir gibi birtakım yöntemleri kullanmaktadırlar (Acıpayamlı 1969: 4). Bu kişiler daha çok psikolojik ve ruhsal hastalıkları tedavi etmektedir.

Dinsel ve büyüsel yöntemlerle hastalıkları tedavi eden halk hekimleri toplum içerisinde seçkin bir yere sahiptirler. Bu kişiler, halkın nazarında kutsal kişiler olarak kabul edilirler ve sağaltıma dair bilgilerini doğaüstü varlıklardan alırlar (Atmaca 2011: 288). Sahip oldukları seçkinlik ve kutsallık vasfı geçmişten günümüze geçerliliğini hâlâ korumaktadır.

Halk hekimleri tarafından uygulanmakta olan geleneksel hekimlik uygulamaları toplumlara geçmiş nesillerinden miras olarak kalmıştır. Her toplum kendisine miras kalan geleneksel tedavi yöntemlerini sahip olduğu şartlar doğrultusunda geliştirip sonraki kuşaklara aktararak zengin bir folklorik tıp bilgisini oluşturmaktadır. Sahip olunan bu folklorik tıp bilgisi her açıdan incelenmeye değer ve araştırılmaya muhtaçtır. Bu sebeple

çalışmada Van halk hekimliğinde hastalıkların tedavisinde kullanılan yöntemler incelenecektir. Çalışma sahası olarak Van ve ilçeleri seçilmiştir. İncelemede, saha çalışması esas alınarak yüz yüze görüşme ve gözlem metoduyla veriler elde edilmiştir. Bölgede yaşayan halk hekimleri ve halk hekimliği pratiğine başvuran kişiler kaynak kişileri oluşturmaktadır. İlk olarak yazılı kaynaklardan yola çıkarak araştırmacılar tarafından tasnifi yapılan birtakım tedavi yöntemlerine yer verilecek daha sonra çalışma sahası içerisinde tespit edilen tedavi yöntemleri örnekleriyle açıklanacaktır.

1. Van Halk Hekimliğinde Tedavi Yöntemleri

Geleneksel tedavi yöntemlerinin uygulayıcıları olan halk hekimleri, çeşitli yöntemlerle birtakım malzemeleri kullanarak hastaları sağaltmaktadır. Uygulanan tedavi yöntemleri geçmişi eskilere dayanan bir takım tecrübe ve birikimin ürünüdür.

Geleneksel hekimlikte birden fazla yöntemle gerçekleştirilen sağaltma yöntemlerinin araştırmacılar tarafından geçmişten günümüze çeşitli tasnifleri yapılmıştır.

Halk bilgisi üzerine pek çok çalışması bulunan Pertev Naili Boratav halk hekimliği tedavi yöntemlerini “100 Soruda Türk Folkloru” adlı kitabında üç gruba ayırmıştır:

1. Gerçekçi-akılcı yöntemler.
2. Büyülük nitelikte korunma ve sağaltma yöntemleri
3. Hem büyüklük hem de gerçekçi, akılcı (rationaliste) yöntemler (Boratav 2013: 140-145).

Muharrem Kaya “Eski Türk İnanışlarının Türkiye’deki Halk Hekimliğinde İzleri” isimli makalesinde hastalıkların tedavisinde kullanılan yöntemleri Pertev Naili Boratav’dan almış olduğu tasnif ile;

1. Tamamen tıbbi usullerle tedavi edilen hastalıklar,
2. Yarı tıbbi bir şekilde, yani birtakım hassalı (güçlü, özellikli) otlar, kökler, kocakarı ilaçları dediğimiz ilaçlarla tedavi edilen hastalıklar,
3. Hem tıbbi hem de sihrî (büyüsel) bir şekilde tedavi edilen hastalıklar,
4. Yalnız sihrî bir şekilde tedavi edilen hastalıklar (Kaya 2001: 200) şeklinde tıbbi ve büyüsel eksenli dört başlıkta incelemiştir.

Halk hekimliği üzerine önemli çalışmaları ve tespitleri bulunan Orhan Acıpayamlı ise kendi tasnifini 1989’da yapmış ve tedavi yöntemlerini altı başlıkta incelemiştir. Bunlar:

1. Irvasa yoluyla yapılan sağaltmalar

2. Parpılama yoluyla yapılan sağıltmalar
3. Dinsel yolla yapılan sağıltmalar
4. Bitki kökenli emlerle yapılan sağıltmalar
5. Hayvan kökenli emlerle yapılan sağıltmalar
6. Maden kökenli emlerle yapılan sağıltmalar (Acıpayamlı 1989: 2-4) şeklindedir.

Tasnifi yapılan bu yöntemler geçmişten günümüze gelen sağıltma tekniklerinin incelenmesi sonucunda ortaya konulmuştur. Uygulamaların içeriğinin bir kısmı dinsel ve büyüsel ögeler taşıırken bir kısmında ise doğada bulunan elementler yer almaktadır. Bunlar bitkisel, hayvansal ve madensel ürünlerden elde edilen malzemelerden oluşmaktadır. Yapılan tasnifler, uygulamalarda esas alınan yöntem ve kullanılan malzemelerin türüne göre şekillenmiştir.

Türkler, atlı göçebe bir yaşam sürmeleri sebebiyle çok geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. Yayıldıkları coğrafyada birçok din, kültür ve milletle temas kurmuşlardır (Ögel 1991: 19). Bu sebeple Türk halk kültürünün her alanında renkli bir çeşitliliğin bulunması kaçınılmaz olmuştur. Bu çeşitliliği halk hekimliği alanında da görmek mümkündür. Bugün Anadolu'da var olan sağıltma pratikleri, Türklerin yaşamış olduğu geniş coğrafyadan, kabul ettikleri dinlerden, birtakım inanışlarından ve kültürlerinden beslenerek çeşitlilik kazanmıştır. Böylece renkli bir folklorik tıp kültürü ortaya çıkmıştır. Bu durum ise halk hekimliğinde kullanılan yöntem ve malzemelerde zengin bir çeşitliliğin oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Bu zengin çeşitlilik tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapan ve farklı kültürlerin geçiş merkezi olan Van ve çevresinde de görülmektedir. Bölge, birçok farklı inanç ve kültürü bir arada barındırmıştır. Bu farklı inanç ve kültür çevresinde oluşan halk hekimliği uygulamalarında başvurulan tedavi yöntemleri çeşitlilik kazanmıştır. Bölge halkı hastalık karşısında çaresiz kaldığında, geçmişten gelen bilgi ve deneyimlerle birlikte yaşadığı doğadan faydalanarak ve sahip olduğu inanç doğrultusunda çeşitli tedavi yöntemlerine başvurmuştur. Böylece kültürel olarak kendi geleneksel tıp bilgisini oluşturmaya çalışmıştır.

Çeşitli araştırmacılar tarafından tasnifi yapılan tedavi yöntemlerinden yola çıkarak ve çalışma sahası olan Van'da yapılan alan araştırmasından elde edilen veriler sonucunda hastalıkların tedavisinde kullanılan yöntemleri şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

1. Irvasa Yoluyla Yapılan Tedaviler
2. Parpılama Yoluyla Yapılan Tedaviler
3. Dinsel ve Büyüsel Yollarla Yapılan Tedaviler
4. Bitkisel Ürünler Yoluyla Yapılan Tedaviler

5. Hayvansal Ürünler Yoluyla Yapılan Tedaviler

6. Madensel Ürünler Yoluyla Yapılan Tedaviler

7. Kaplıcalar ve Şifalı Sular ile Yapılan Tedaviler

Aşağıda bu yöntemler ile ilgili genel bilgilere yer verildikten sonra yapılan uygulamalar örneklendirilmiştir.

1. 1. Irvasa Yoluyla Yapılan Tedaviler

Irvasa yoluyla yapılan tedavilerde hastaya herhangi bir fiziksel müdahale yapılmaz. Bunun yerine sağlığı yerinde olan insanlar, canlılar veya çeşitli nesnelere faydalanılarak tedavi gerçekleştirilir. Bu tedavi yönteminde hastalıklar büyümenin temas ilkesine bağlı olarak ve psikolojik bir etki ile tedavi edilmeye çalışılır.

“Irvasa Türkiye'nin değişik bölgelerinde irvasa, urasa, uğrasa, oğrasa gibi adlar verilmektedir. Irvasa yoluyla yapılan sağaltmalarda hasta:

1. Sağlıklı bir kimsenin yanına yatırılmakta,
2. Hamamda sağlıklı bir kimsenin oturduğu kurnaya oturtulmakta,
3. Kurt kafatasının içindeki su ile yıkanmaktadır.” (Acıpayamlı 1989: 2).

Bu güç kaynakları; yanına yatmak, aynı kurnaya oturmak, taşıdığı su nedeniyle hasta ile temasa geçerek sağlık ve güçlerini hastaya geçirerek hastanın iyileşmesini sağlamak şeklinde açıklanmaktadır (Artun 2011: 219).

Irvasa yoluyla yapılan tedavide sağlıklı kişilerin, canlıların ve güçlü olduğu kabul edilen çeşitli unsurların gücü temas yoluyla hasta kişilere geçirilmeye çalışılır. Örneğin kurt, Türklere gücü temsil eder ve ata olarak kabul edilmiştir. Kurt kafatası ile hastanın yıkanması ata kültürüyle ilişkilendirilerek hastalık sağaltılmaya çalışılır.

Irvasa yoluyla yapılan sağaltmada doğrudan vücutla bir temas olmadan psişik nitelikte bir sağaltma söz konusudur. Bu tedavi yöntemiyle yapılan en yaygın sağaltım şekli hastalığı bir başka nesneye göçürmedir. Hastalık kül, dalak, iğde, arpa gibi birtakım nesnelere göçürülür. Bu nesnelere daha sonra bir ağaca asılıp kurutulur, akarsuya atılır, toprağa gömülür veya yakılır. Bunlar yapıldıktan sonra hastalığın hastayı terk ettiğine inanılır (Kumartaşlıoğlu 2012: 235).

Hastayı büyük ölçüde telkin altında bırakarak psikolojik etkilemeye dayalı olan bu yöntem uçuk, siğil, yanma, isilik gibi birçok deri hastalıklarının tedavisinde kullanılmaktadır (Acıpayamlı 1969: 5).

Van Halk Hekimliğinde Hastalıkların Tedavisinde Kullanılan Tedavi Yöntemleri

Van'da ırvasa yöntemiyle yapılan sağaltmalara özellikle nazar değmesi ve albasması gibi rahatsızlıklar ile sarılık ve deri hastalıklarında sıklıkla başvurulduğu tespit edilmiştir. Özellikle siğil ve arpacak gibi deri hastalıklarının sağaltımında hastalık bir başka nesneye göçürülerek tedavi edilmeye çalışılmaktadır. Yapılan pratikler şu şekildedir:

Çatak yolu üzerinde siğil ağacı vardır. Hastada kaç tane siğil varsa ağacın dalı o kadar tam kırılmadan bükülür. Dallar kuruyunca siğillerin geçeceğine inanılır (KK-1).²

Arpa okutulur hayvan ciğerinin içerisine bırakılır. Daha sonra ciğer toprağa gömülür. Topraktaki ciğer çürüdükçe siğiller de zamanla yok olur (KK-2).

Siğil tedavisinde bir miktar arpa ve tuz imama götürülüp okutulur. Tuz yakılır, arpa ise sulak bir alana ekilir (KK-25).

Arpacık tedavisinde bezden oyuncak bir bebek yapılır. Bir dağ ya da tepeye bırakılarak yakılır ve "Gece gelmişsen gece git, gündüz gelmişsen gündüz git." denilir (KK-27).

Araştırma alanında bazı hastalıklar hayvan ciğeri, ağaç dalı, arpa, tuz, bez bebek gibi nesnelere göçürülerek ırvasa yoluyla tedavi edilmeye çalışılmaktadır. Hastaya dışarıdan herhangi bir müdahale söz konusu değildir.

ırvasa yönteminde hastalığı bir başka canlıya veya nesneye göçürerek tedavi etme yöntemi bölgede özellikle sarılık hastalığının tedavisinde kullanılmaktadır. Hastalık canlı bir alabalığa göçürülmeye çalışılarak hasta tedavi edilmeye çalışılmaktadır. Yapılan pratikte hastanın canlı bir alabalığa bakması sağlanır. Bu sayede hastalık balığa geçecektir, balık sararmaya başlayıp ölünce hasta iyileşecektir. Ayrıca hastalık adını vücutta meydana gelen birtakım sararmalardan aldığından dolayı geleneksel uygulamalarda sarı renkli nesnelere de sıklıkla faydalanılmaktadır. Tedavide sarı renkli tülbent, sarı boncuk ve sarı altın kullanılan unsurlardır.

Sarılık tedavisinde canlı bir alabalığa bakılır, sarılık balığa geçer, balık ölünce kişinin sarılığı geçer (KK-3, KK-4, KK-5, KK-6).

Kurşun dökme işlemi Şamanizm geleneklerinden olup günümüze kadar ulaşmıştır. Şamanistlerde bu işleme "kut dökme" anlamına gelen "kut kuyma" adı verilmiştir. Geleneğe göre kötü ruhların çalmış olduğu kutu, yani talihi, saadeti geri döndürmek için yapılır ve sihrî bir uygulamaya sahiptir (İnan 1952: 29). Kurşun dökme işlemi ırvasa yoluyla yapılan sağaltımlar arasında değerlendirilebilir. Bu işlemde hastaya herhangi bir fiziksel temas uygulanmadan psikolojik bir rahatlama sağlanır. Ateşte ısıtılan kurşun, hastanın üzerine

² Çalışmada yer alacak olan "(KK-1)" şeklindeki kısaltmalar kaynak kişileri ve onlara verilen numaraları ifade etmektedir. Çalışmanın sonunda kaynak kişilere ait birtakım kişisel bilgilere yer verilmiştir. Çoğunluğunun isim ve soyisimlerinin birlikte kullanılmasına karşı izni olmadığından sadece isimleri açık bir şekilde belirtilmiştir.

örtülen örtünün üzerinden soğuk suya dökülür ve kurşundan oluşan şekillere çeşitli yorumlar yapılır. Bu sayede hastanın kötü ruhlardan ve nazarın etkisinden kurtulacağına inanılarak hastaya psikolojik bir terapi sağlanır. Hasta ise kurşun dökme işleminden sonra kendisini psikolojik olarak rahatlamış ve hastalıktan arınmış hisseder. Yörede kurşun dökme işlemi daha çok nazar değdiğine inanılan kişilere yapılmaktadır. Yapılan işlem şu şekildedir:

Kurşun nazar için dökülür. Hastanın başına sıcak su tutulur, kurşun sıcak suyun içine atılarak eritilir. Böyle yapılıncaya nazar, sihir, büyü bozulmuş olur (KK-7).

Kutlu ve güçlü olduğuna inanılan çeşitli nesnelere de ırvasa yoluyla faydalanılmaktadır. Yörede yeni doğum yapan kadınların etrafına alkarısı ve kırk basmasından korumak için demir nesnelere (bıçak, maşa, iğne, firkete gibi), Kur'an-ı Kerim, soğan, elek, mum gibi eşyalar bırakılır. Bu eşyaların anne ve bebeğini dışarıdan gelebilecek her türlü kötülüklerden koruyacağına inanılmaktadır. Demir nesnelere bulundurulması Türk mitolojisindeki "kutsal demir" kültürünün geleneksel uygulamalardaki tezahürüdür. Geçmişte şamanların yapmış oldukları birtakım sağaltma pratiklerinde ateşte ısıtılmış olan demiri kötü ruhlara kovmak ve hastalıkları sağaltmak amacıyla kullandıkları bilinmektedir. Yatak, kötü ruhlara yaklaşmaması için halatlarla çevrilir, odada mum yakılır. Yakılan mum kötü ruhlara kovucu, arındırıcı ve yok edici misyona sahip olan ateş kültürünün bir uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kutlu ve güçlü olduğuna inanılan nesnelere varlığı yeni doğum yapmış olan anne ile bebeğini alkarısı ve kırk basmasından korumaktadır. Yapılan uygulamalar şu şekildedir:

Kırkı çıkmayan kadın yalnız yatırılmaz, sıcak suya dikkat eder, yastığının altına metal bir nesne bırakılır, odasında Kur'an-ı Kerim bulundurulur (KK-16).

Kırk basmasından korunmak için çocuğun başına Yâsin-i Şerif, soğan, bıçak, maşa bırakılır, evin kapısına süpürge bırakılır (KK-3).

Doğum yapan kadını alkarısından korumak için göğsüne iğne takılır ya da kıyafetine firkete takılır, kadın yalnız bırakılmaz (KK-9, KK-10, KK-14).

Kadın doğum yaptıktan sonra yatağı halatlarla çevrilir ve yalnız bırakılmaz (KK-11).

Kırk basmaması için doğum yapan kadın yalnız bırakılmaz, yatağının yanına bir elek bırakılır altına su koyulur. Kadının yanında mum yakılır ki kırk basmasın, uzaklaşsın (KK-31).

Parça bütüne aittir prensibi, parçaya sahip olanın, bütüne sahip olacağı düşüncesini doğurmaktadır. Buna göre kişinin herhangi bir eşyasına sahip olan (tırnak, kirpik, elbise parçası, diş vb.) kimse, söz konusu olanın üzerinde iyi veya kötü majik bir etki yapma gücüne sahiptir (Örnek 1981: 37). Bu ilke, Van'da nazar değmesi sonucu yapılan işlemlerde görülmektedir. Nazar değen kişinin kim olduğu biliniyorsa o kişiye ait bir eşya yakılarak

Van Halk Hekimliğinde Hastalıkların Tedavisinde Kullanılan Tedavi Yöntemleri

dumanı hastaya solutulmaya çalışılır. Böylece nazarın etkisinin yok olacağına inanılır. Kişiye dışarıdan herhangi müdahale söz konusu olmadan nazarın etkisi ırvasa yoluyla yok edilmeye çalışılır. Örnekler şu şekildedir:

Kötü niyetli, kötü gözle bakan ve renkli gözlü kişilerde nazar olduğu söylenir. Nazar değdiren kişinin boyu ve ayakkabısı iple ölçülür daha sonra o ipler yakılır (KK-15).

Nazar değdirdiği şüphe edilen kişilerin ismi bir kâğıda yazılır ve nazar değen kişinin önünde yakılır. Kâğıdın dumanı solununca nazardan kurtulacağına inanılır (KK-31).

Nazar değdiren kişinin elbisesinden bir parça kesilir, ayakkabısı bir iple ölçülür ve bunlar nazar değen kişinin önünde yakılır (KK-35).

Nazar edenin yüzüne karşı "Senin nazarın değdi." deyince nazarın etkisi geçer (KK-1).

En son verilen örnekte sözel bir söylemin hastayı psikolojik olarak etkileyerek tedavi sürecine katkı sağladığı görülmektedir.

1. 2. Parpılama Yoluyla Yapılan Tedaviler

Parpılama yolu ile yapılan tedavilerde kesme, çizme, delme, dağlama gibi yöntemlerle vücuttan kirli kan akıtılır. Kesici aletler yardımıyla akıtılan kan ile hastalığın vücuttan çıktığına inanılır. Halk hekimleri, vücuda doğrudan temas ile gerçekleştirilen bu yönteme sıklıkla başvurmaktadır.

"Parpılama sözcüğü Türkiye'nin değişik bölgelerinde parpılma, parpilma, parpulama, parpulma olarak da kullanılmaktadır. Bu sağaltmalarda hastaların vücutları çizilir, delinir, dağlanır, kesilir ya da vücutlarına değnekle vurulur. Örneğin; hastanın ustura ile çizilen baş kısmının üzerine papatya çiçeği tozu serpilir ya da birtakım büyümlü sözcükler söylenirken hastanın dilinin altı kesilir." (Acıpayamlı 1989: 3). Böylece hastalığın vücudu terk etmesi sağlanır.

Bu yöntem, Anadolu'daki ocaklıların en çok kullandığı tedavi yöntemlerinden biridir. Bu yöntemde dağlama, çizme, kesme, dürtme gibi işlemler yapılır veya hastanın vücuduna herhangi bir nesneyle vurularak hastalık tedavi edilmeye çalışılır. Hastalığın olduğu bölge ateşte ısıtılmış olan demir bir nesne ile dağlanır; bıçak, ustura, jilet gibi kesici bir aletle çizilerek kan akıtılır; balta, bıçak, satır ile keser gibi yapılır; kalem, yanmış kömür parçası, arpa tanesi ile çizilir. Bu işlemler yapıldığında hastadan kan akışı gerçekleşirse hastalığın akan kan yoluyla yok olup gideceği düşünülmektedir (Kumartaşlıoğlu 2012: 237-238).

Irvasanın aksine insan vücuduna direkt temas edilerek hastalık sağaltma yöntemlerinden olan parpılama, yörede birçok hastalığın tedavisinde kullanılmaktadır. Örneğin sarılık hastalığı dilin altından ya da kulak arkasından akıtılan kan ile tedavi edilmeye

çalışılır. Nasır ve çıban gibi hastalıklarda ise hastalıklı bölge kanatılarak üzerine çeşitli maddeler bırakılır. Örnekler şu şekildedir:

Sarılık tedavisine üç çarşamba üst üste sarılık kesen hekimlerin yanına gidilir, kulak arkası ve dilin altı kesilir, kan akıtılır (KK-18, KK-25).

Çıbanın çıktığı yer kesilir ve üzerine tuz basılır (KK-33).

Nasır olan yer kazıtılır, üzerine sigara ya da tandır külü basılır (KK-2).

Parpılama yönteminde ateş unsurundan çeşitli şekillerde faydalanılarak hastalıklar sağaltılmaya çalışılır. Bunlardan biri dağlama yöntemidir. Dağlama yönteminde hastalıklı bölgenin üzerine ateşte kızdırılan demir, maşa, bıçak gibi bir nesne ya tutulur ya da direkt bastırılır. Türk kültüründe var olan ateşin temizleyici ve yok edici gücü bu işlemin temelini oluşturmaktadır. Burada amaç ateşin sahip olduğu güç ile hastayı hastalıktan arındırmaktır. Ayrıca ateşin korkutucu yönünden hastalığa neden olan varlığı korkutmak amacıyla da faydalanılmaktadır (Kumartaşlıoğlu 2012: 237-238).

Van'da gerçekleştirilen sağaltmalarda ateşin sahip olduğu güçten çeşitli şekillerde faydalanılır. Çalışma sahasında ateş ya da ocakta ısıtılmış olan bir nesneyi hastalıklı bölgeye değdirerek ya da değdirir gibi yaparak uçuk ve diş hastalıkları tedavi edilmeye çalışılmaktadır. Ateş ile hastalığı korkutma, ısıtılmış demir bir nesne ile hastalıklı bölgeyi dağlama, kanatma gibi uygulamalar eski Türk inanç sisteminde yer alan ateş ve demir kültürünün uzantılarıdır. Bölgede yapılan pratikler şu şekildedir:

Uçuk korkudan oluşur. Sıcak bir kaşık veya sıcak ekmek ile korkutulunca geçer (KK-20).

Sıcak bir cisim (ekmek, bez, pamuk, kaşık, bardak, demir vb.) yaranın üzerine bastırılarak uçuk tedavi edilir (KK-21, KK-25, KK-33).

Saçlar stresten dökülür, üzerinde çakmak yakılınca saçlar korkar ve dökülme durur (KK-8).

Ağrıyan diş sigara ile dağlanır. Bunun yanında uzun bir şişe ceviz takılır, ateşte iyice ısıtılıp dişe bastırılarak dağlanır (KK-22).

El işi yapılan tığ, tüp üzerine bırakılıp ısıtılır, dişin ağrıyan kısmına bastırılır ve sinir yakılır (KK-23).

Parpılama yönteminin bir parçası olan sıvazlama işleminde ise ocaklı kişi doğrudan eliyle ya da işlemi gerçekleştireceği kutsal bir nesneyle hastayı sıvazlayarak tedavi etmeye çalışır (Kumartaşlıoğlu 2012: 238). Göbek düşmesi yaşayan hastanın göbeğinin yerine getirilmesi için hastanın göbeğinin ovulması işleminde veya ikiz doğuran annelerin, bel ve

Van Halk Hekimliğinde Hastalıkların Tedavisinde Kullanılan Tedavi Yöntemleri

boyun bölgeleri sertleşmiş olan kişilere yaptıkları masaj işleminde bölgeye sıvazlama işlemi uygulanmaktadır. Ocaklı, bu işlemde, elinde var olan iyileştirici güç ile hastayı tedavi etmeye çalışır. Çalışma alanından örnekler aşağıdaki gibidir:

İkiz doğuran annelere boyun masajı yaptırılınca ağrının geçeceğine inanılır (KK-6, KK-14, KK-15, KK-31).

Halk hekimleri sıcak su ile karnı ovup düşen göbeği yerine getirir, daha sonra bir hafta boyunca göbeğin üzerine sıcak su bırakılır (KK-17).

Sülük ve hacamat uygulamaları ile yapılan tedaviler de parpılama yoluyla yapılan sağaltıma örnek niteliktedir. Sülüğün tutunduğu ve hacamatın yapıldığı yerden akan kan hastanın bir müddet rahatlamasına sebebiyet vermektedir.

Hz. Muhammed'in (s.a.v) sağlığı için yaptırdığı ve tavsiye ettiği bir tedavi türü olan hacamat uygulaması ile sülük tedavisi günümüzde modern tıp tarafından da desteklenmektedir. Sağlık Bakanlığı 2014 yılında Resmî Gazete'de bir yönetmelik yayınlamıştır. Yönetmelikte sağlık kuruluşlarının çalışma usul ve esaslarına dair düzenleme yer almaktadır. Bu yönetmelikte yer alan ve içerisinde sülük ve hacamat uygulamalarının da yer aldığı birtakım tedavi yöntemleri hastanelerde ve özel kliniklerde uzman kişiler tarafından uygulanmaya başlanmıştır (Resmi Gazete 2014). Bu işlemler bugün, geleneksel ve tamamlayıcı tıp adı altında büyük bir ilgi görmektedir.

Hacamat uygulamasında deri neşter veya jiletle çizilip vakum yolu ile kan akıtılır. Genellikle sırt, başın arka tarafı veya vücudun ağrı oluşturan herhangi bir yerine uygulanır. Damarlarda dolaşmayan, vücuda zararlı olan pis kanın vücuttan dışarıya atılması sağlanarak hasta tedavi edilir. Modern tıpta hirudoterapi olarak adlandırılan sülük tedavisinin geçmişi ise çok eski çağlara dayanmaktadır. Vücudun hastalıklı olan bölgesine bırakılan sülükler tutunduğu bölgeyi ısırp birtakım biyoaktif madde içeren sıvıyı vücuda salgırlar. Vücutta biriken pis kanı emen sülükler bir müddet sonra kendiliğinden bölgeyi bırakır (Resmi Gazete, 2014). Van'da hem geleneksel hekimlik uygulamalarında hem de modern tıp tedavilerinde bu işlemler yoğun bir şekilde uygulanmaktadır. Örnekler şu şekildedir:

Sülük varis olan yere atılır, pis kanı çeker (KK-24).

Soğuk alma, kanın temizlenmesi, romatizma, fitik gibi rahatsızlıklar için bölgeye sülük atılır (KK-13).

Boyun ağrısı, kireçlenme, fitik gibi hastalıklarda o bölgelere kupa veya bardak atılır. Sonra o yerler jilette kesilir, pis kan akıtılır. Yapılan hacamat sonunda rahatsızlık derecesi biraz azalmış olur (KK-9).

Bu tedavi uygulamaları ülkemizin Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Merkezi olan hastanelerinde ve özel kliniklerde uzman doktorlar tarafından yapılmaya başlanmıştır. Yapılan uygulamalarda ortamın hijyenik olması, kullanılan malzemelerin kişiye özel ve tek kullanımlık olması gibi hususlar hasta sağlığı açısından önem taşımaktadır.

1. 3. Dinsel ve Büyüsel Yollarla Yapılan Tedaviler

Anadolu, Çin, Mezopotamya, Avrupa gibi yerleşim yerlerinde yaşamını sürdürmüş olan eski medeniyetlerin hemen hemen hepsinde hastalıklara ve doğal felaketlere tanrıların, doğaüstü varlıkların veya kötü ruhların neden olduğuna dair bir inanış bulunmaktadır (Demirci 2017: 3-5). İslam ve Hristiyan inancında hastalıkların Tanrı tarafından insanlara bir musibet ya da ceza olarak gönderildiğine inanılmaktadır (Kılıç 2017: 1229).

Hastalığa neden olan olgu hastalığın tedavi şeklini etkilemektedir. Tanrıların ve olağanüstü güçlerin neden olduğu hastalıkların tedavisinde bu güçlere birtakım kurbanlar sunmak, adak adamak, dua etmek gibi uygulamalar bulunmaktadır (Rivers 2004: 41-45). Dolayısıyla hastalıklardan korunmak ve onları tedavi etmek için başvuru yöntemlerinin başında inanç odaklı olan dinsel ve büyüsel uygulamalar gelmektedir.

Sedat Veyis Örnek büyüü “Birtakım doğaüstü güçler, gizemsel sözler, kutsal sayılan nesnelere aracılığıyla insanları, doğayı, doğa yasalarını etkilemek, istenilen şeyleri elde etmek için büyücülerce belirli kurallara ve tekniklere uygun bir biçimde uygulanan verimsiz, boş eylem ve işler...” olarak tanımlamıştır (Örnek 1973: 18). Boratav ise iyi veya kötü bir sonuca ulaşmak için doğada bulunan unsurları, var olan yasaları etkilemek ve düzeni değiştirmek amacıyla başvuru işlemlerin bütünü (Boratav 2013: 121) büyü olarak tanımlar.

Malinowski'ye göre ise büyü ve ayinler, geçmişte yaşayan kabile toplumlarının birtakım pratik ihtiyaçlarına yöneliktir ve yeryüzünde meydana gelen bazı süreçleri etkilerinin altına almalarının bir ifadesi olarak gelenekten doğmuştur. Bu sebeple büyüler, belirli bir amaca ulaşmak için yapılır, çeşitli işlemlerden oluşur ve kutsal bir çerçeveye sahiptir (Malinowski 2000: 9-10, 88).

Büyüsel işlemlerle sağaltmanın temelini taklit ve temas büyüü oluşturmaktadır. Taklit büyüü “benzer benzeri meydana getirir” ilkesi; temas büyüü ise “birbirleriyle bağlantılı ve ilişkili şeylerin fiziksel temas ortadan kalktıktan sonra da uzaktan birbirlerini etkileyecekleri” ilkesidir (Acıpayamlı 1982: 12; Örnek, 1995: 141). Hastalıklardan ve kötülüklerden korunmak için yapılan büyüsel işlemler sınıfına giren yöntemlere kurşun dökmek, tütsülemek, tuz patlatmak, yağ dökmek, köz söndürmek ve dalak kesmek gibi işlemler örnek verilebilir. Bu uygulamalar geçmişte şamanlar ve kamlar tarafından yapılırken günümüzde ocaklı, hoca, din adamı veya herhangi bir kişi tarafından da yapılmaktadır (Acıpayamlı 1982: 12).

Van Halk Hekimliğinde Hastalıkların Tedavisinde Kullanılan Tedavi Yöntemleri

Van'da zamanı geldiği halde konuşamayan ve yürüyemeyen çocuklar için büyü'nün söz edilen taklit ve temas ilkelerine başvurma söz konusudur. Konuşamayan çocuğun ağzında kapalı bir "asma kilit" dua ile açılınca veya ziyaret yerlerinin anahtarı çocuğun ağzına sürülünce konuşacağına inanılmaktadır. Yürüyemeyen çocuklara ise "köstek kesme" işlemi uygulanır. Bu işlemde çocuk, bir hocanın yanına ayakları bir iple bağlı şekilde götürülür. Hoca ipi dua okuyarak kestiğinde çocuğun yürümeye başlayacağına inanılır. Başka bir pratik ise küçük çocuğu olan bir hocanın çocuğunun elbisesi yürüyemeyen çocuğa giydirilerek çocuğun yürümesi sağlanır. Yapılan bu uygulamalar bölgede taklit ve temas büyü'sünün etkin bir şekilde kullanıldığını göstermektedir.

Dinî işlemlerle yapılan sağaltmanın kökenini ise Tanrıya, Tanrılara, ruhlara ya da totemlere yalvararak, dua ederek hastalığın kaynağını yok etmek oluşturmaktadır. Bu sağaltma yönteminde büyüsel eşyaların ve uygulamaların yerini dua, dualı nesnelere, yalvarma, yakarma ile din adamları, hocalar, yatırlar ve kutsal mekânlar almaktadır (Acıpayamlı 1982: 12). Dinsel ve büyüsel uygulamaların temelinde inanma eylemi yatmaktadır.

Ocaklı kimseler uyguladıkları tedavilerde dinî unsurları kullanmış ve İslamiyet'ten bu şekilde güç almışlardır. Van'da yapılan araştırma sonucunda ocaklıların sağaltım işlemine başlamadan önce genellikle besmele çektikleri tespit edilmiştir. Bir kısım ocaklı tedavi sırasında bildiği dua ve sureleri okumaktadır. Ocaklılar tedavi işlemine "Şifa Allah'tan, sebep Allah'tan", "El benim elim değil Fatma Ana'nın eli" diyerek başlamaktadır. Hastalık, ocaklıların piri kabul edilen Fatma Ana'nın ismi zikredilerek tedavi edilmeye başlanır. Hz. Fatma ve Lokman Hekim'den dolayı halk hekimleri geçmişten günümüze kutsal kişiler olarak kabul edilmiş ve değer görmüşlerdir.

Dinî yolla yapılan sağaltmalar arasında zor durumda olanlara yardım edeceğine, hastalara şifa vereceğine inanılarak yapılan yatır ve türbe ziyaretleri bulunmaktadır. Ziyaret yerleri herhangi bir dileğin gerçekleşmesi veya hayır işlemek için gidilen kutsal mekânlardır. Bu mekânlar yatır, ermişlerin bulunduğu inanan yüksek bir tepe, kutsal kabul edilen mağara veya bir su kenarı olabilir. Bu yerlerde yatan kişilerin Allah'ın velisi olduklarına ve Allah katında hatırlarının kırılmayacağına inanılmaktadır. Bu sebeple yatır ve türbeler hastalıkların tedavisi, çeşitli dileklerin gerçekleşmesi gibi sebeplerle ziyaret edilmektedir (Çıblak 2005: 200-201). Yapılan bu ziyaretlerde kurban kesmek, adak adamak, namaz kılmak, dua etmek gibi çeşitli ritüeller gerçekleştirilir.

İslami unsurlara bürünen birtakım Şamanizm kalıntıları hastalıkların tedavisinde dinsel ve büyüsel yöntemlerle varlığını devam ettirmektedir. Yapılan saha çalışması sonucunda Van ve çevresinde hastalıkların tedavisinde ocaklıların ve yöre halkının dinsel ve büyüsel nitelikteki tedavi yöntemlerinden sıklıkla faydalandıkları görülmüştür. Ocaklılar

hastalara birtakım dualar okur, kâğıtlara çeşitli ayetler yazıp muska hazırlar, bazı hastalıkların tedavisi için hastanın vücuduna Kur'an-ı Kerim'den ayetler yazılır, suya veya herhangi bir besin maddesine (ekmek, tuz, şeker gibi) dua okunarak hastanın okunan ürünü tüketmesi istenir. Başta ruhsal rahatsızlıklar olmak üzere çeşitli hastalıkların tedavisi için yatır, türbe, dergâh gibi kutsal kabul edilen yerler ziyaret edilir. Bu mekânlarda çaput bağlama, taşlarla dilek tutma, adak adama, kurban kesme gibi birtakım ritüeller gerçekleştirilir. Bölgede, dinî uygulamaların özellikle ruhsal ve psikolojik rahatsızlıklarda daha önemli ve etkili olduğu inancı bulunmaktadır. Duanın gücü ile kötülüklerin ve hastalıkların vücudu terk edeceği düşünülmektedir. Bu uygulamalar dinin insanların gündelik yaşamlarının her alanında olduğu gibi sağlık sisteminde de kendisine yer edindiğini göstermektedir.

İslamiyet'in kabul edilmesiyle dinî etkinin yanında gündelik yaşamın pek çok alanında büyüsel etki de izini sürdürmeye devam etmiştir. Van'da halk hekimliği uygulamalarında dinsel ve büyüsel uygulamaların birbirinden ayırt edilemeyecek kadar girişik ve iç içe olduğu tespit edilmiştir.

Van'da tespit edilen, içerisinde dinsel ve büyüsel uygulamaların olduğu bazı tedavi örnekleri aşağıda verilmiştir.

Nasırlı olan yere üç çarşamba okutulmuş kına sürülür (KK-8, KK-9, KK-21).

Bayılan hastalar için türbelere ya da hocaya gidilir, dua edilir. Hoca muska yapar (KK-10, KK-14).

Kabakulak tedavisinde bir hocaya gidilir, boğaza ilgili ayetler yazılır, bir iki gün içinde iyileşme olur (KK-8, KK-9, KK-31).

Çatak'ta Şeyh Yusuf'un mezarı vardır, sara hastaları o mezarlığa götürülür, orada dua edilir (KK-17).

Stres için abdest alınıp Kur'an-ı Kerim okunur, çeşitli dualar okunur (KK-6).

Nazar haktır ve Kur'an-ı Kerim'de geçer. Kötü gözle bakanın, maşallah demeyenin nazarı değer. Hasta, hocaya götürülüp okutulur (KK-1).

Nazar değer insan ağız kokusundan belli olur. Korunmak için Felak ve Nas sureleri okuyup üflenir (KK-22).

Bu uygulamalar ile hastaya psikolojik bir terapi sağlanmaktadır. Dinsel ve büyüsel uygulamalar bir arada kullanılarak tedavinin etkinliği artırılmak istenmiştir. Verilen pratikler Şamanizm inancının ve İslam dinindeki tedavi geleneğinin bölgedeki görünümünü ihtiva etmektedir.

1. 4. Bitkisel Ürünler Yoluyla Yapılan Tedaviler

Van Halk Hekimliğinde Hastalıkların Tedavisinde Kullanılan Tedavi Yöntemleri

İnsanlar bitkilerin köklerinden, gövdelerinden, kabuklarından, yapraklarından, tohumlarından, meyvelerinden ve çiçeklerinden çeşitli şekillerde faydalanarak denemeyanılma yoluyla birtakım tedavi yöntemleri geliştirmişlerdir (Acıpayamlı 1982: 11). Bitkiler aynı zamanda konvansiyonel tıp tedavisinde kullanılan ilaçların ana kaynağı olmuştur.

Bitkisel kökenli ürünlerle yapılan tedaviler ülkemizde halk hekimliği uygulamalarında sıklıkla başvurulmuş yöntemlerden biridir. Türkiye coğrafyasına bakıldığında ülkenin hemen hemen her bölgesinde binlerce çeşit bitkinin yetiştiği görülmektedir. Halk hekimleri dağlardan, ovalardan, tarlalardan topladıkları bazen de kendi bahçelerinde yetiştirdikleri çeşitli bitkilerle hastalıkları tedavi etmektedir. Ocaklılar, geçmişten binlerce yıllık bilgi ve tecrübeyle gelen bu tedavi yöntemine yaptıkları tedavilerde başvurmaktadır.

Bitkilerden halk hekimliği uygulamalarında ana veya yardımcı unsur olarak faydalanılmaktadır. Bunlar hastalıkların tedavisinde değişik şekillerde kullanılmaktadır. Bazen çiğ olarak tüketilirken bazen kaynatılıp suyu içilerek tüketilmektedir. Bazı bitkiler doğrudan vücuda sürülürken veya sarılarak kullanılmaktadır. Bu şekilde yapılan sağaltımlar ocaklıların bilgi ve tecrübeleriyle ocaktan ocağa aktarılmaktadır.

Türk toplumu geçmişten günümüze bitkisel emlerden büyük oranda yararlanmış ve yararlanmaya da devam etmektedir. Bu durum önemlidir çünkü birçok yabancı ve bazı yerli araştırmacıların savundukları Türklerin yalnız at üzerinde gezen bir toplum olmadığını, Orta Asya'dan bu yana, tarımla dolayısıyla bitkilerle de uğraştıklarını göstermektedir. Binlerce yıllık bir geçmişe sahip olan Türk toplumunun, yakın bir süre içinde ani bir değişikliğe uğrayıp tarımsal yapıyı sonradan kazandığı fikri mümkün değildir (Acıpayamlı 1989: 4). Hayvancılığın yanında tarım da geçmiş dönemlerden itibaren Türklerin uğraş alanlarından biri olmuştur.

Şifalı bitkilerin faydaları son yıllarda geniş bir kabul görmeye başlamıştır. Bitkisel tedavi yöntemleri tedaviye yardımcı veya tamamlayıcı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu konuda uzman olan doktorlar bitkilerin hastalıklar için nasıl kullanılması gerektiği konusunda kür adı verilen reçeteler hazırlamaktadır. Doğru kişilerden öğrenilip düzenli bir şekilde kullanılan bu kürler sağlıklı sonuçlar doğurmaktadır. Bu şifalı bitkiler konusunda eğitim alanlar 'fitoterapist' olarak adlandırılmaktadır. Bitki uzmanı olanlara ise 'herbalist doktor' adı verilmektedir. Günümüzde Ahmet Maranki, İbrahim Saraçoğlu, Erkan Topuz, Ender Saraç gibi bu konuda uzman olan doktorlar çeşitli televizyon programlarında bitkisel kürler ve malzemeleri hakkında bilgi vermektedir (Ersoy 2014: 190-191). Böylece geleneksel hekimlik medya ortamında kendisine yer edinmeye başlamıştır.

Son zamanlarda yoğun bir şekilde bitkilerle yapılan sağaltımlar halk hekimliğinin popülerleşmesine ve ona karşı olan "kocakarı ilacı" gibi olumsuz bakışın yok olmasına katkı sağlamıştır. Televizyon programlarında konunun uzmanı olan kişilerin çeşitli hastalıklara iyi

gelen bitkisel kürleri önermeleri, birtakım krem, macun, iksir gibi tarifler vermeleri bu alana olan ilgiyi arttırmıştır. Bunun yanında televizyon kanalları ve internet sitelerinden bitkisel ürünlerin satışlarının gerçekleştirilmesi, her bütçeye uyan fiyatların varlığı da dikkat çekici olmuştur. Bu durum göstermektedir ki geçmişten günümüze değin bitkilerin hastalıkları tedavi etmedeki gücü ve rolü varlığını devam ettirmektedir.

Van ve çevresi halk hekimliği uygulamalarında halk hekimleri pek çok hastalığın tedavisinde çoğunlukla bitkilerden faydalanmış ve bu sayede hastalıkları sağaltmışlardır. Bu bitkilerin bir kısmı kurutularak veya dövülerek, bir kısmı lapa halinde, bir kısmı ise herhangi bir işlem yapılmadan doğrudan kullanılmaktadır. Yapılan alan araştırmasında bitkisel ürünlerle yapılan tedavilerin hâlâ geçerliliğini koruduğu tespit edilmiştir. Pek çok ocaklı geçmişten günümüze gelen bilgi ve tecrübeye dayanarak doğadan topladıkları bitkiler ile hastalarını tedavi etmiştir. Son derece doğal olan bu yöntemde herhangi bir kimyasal malzemeye başvurulmadan tedavi yapılmaktadır. Bitkisel ürünlere bazen hayvansal kaynaklı ürünler eklenerek de tedaviler yapılmaktadır. Bunun yanında bitkisel ürünlerle yapılan sağaltımlarda kimi zaman dinsel ve büyüsel işlemler birlikte uygulanmaktadır. Örneğin, çoğu deri hastalıklarında, okutulmuş olan kına hastalıklı bölgeye sürülerek sağaltım sağlanmaya çalışılmaktadır.

Van'da bitkilerle yapılmış olan bazı tedavi örneklerine aşağıda yer verilmiştir.

Baş ağrısında biberiye ve karabaş otları kaynatılıp suyu içilir (KK-26).

Guatr için evelik tohumu ile ceviz birlikte haşlanır, suyu içilir (KK-12).

Kuzukulağı bitkisi arpacığa sürülür, iltihabı temizler (KK-18).

Yılandili, ebegümece, yonca gibi otlar ezilerek yaraların üzerine konulur (KK-9, KK-15, KK-27).

Yaralanma sonucu akan kanın üzerine şeker bırakılarak kanama durdurulur (KK-29).

Sinüzit için nane ve kekik kaynatılır, baş buharına doğru tutulur. Yanık tedavisi için kantaron yağı kullanılır (KK-17, KK-19).

Uçkun kökünü suda kaynatıp içince istenmeyen gebeliğe son verilir (KK-21).

Bölgede daha çok ebegümece, dağ kekiği, evelik otu, dağ nanesi, uçkun bitkisi, biberiye, karabaş otu, kuzukulağı, yılandili, yonca, nane gibi bitkiler çeşitli emlerin hazırlanması, yenilmesi, suda kaynatılarak içilmesi ve yaraların temizlenmesi gibi farklı uygulamalarda kullanmıştır.

1. 5. Hayvansal Ürünler Yoluyla Yapılan Tedaviler

Van Halk Hekimliğinde Hastalıkların Tedavisinde Kullanılan Tedavi Yöntemleri

Atlı göçebe bir yaşam sürdüren ve bozkır kültürüne sahip olan Türklerin yaşamlarının her alanında hayvanlar ve hayvansal kökenli ürünler önemli bir yer tutmuştur. Yaşam sürülen bölgenin coğrafyası, iklimi gibi unsurlar sahip olunan hayat tarzının oluşumunda yön verici faktördür. Türklerin de yaşamlarını sürdürdükleri bölgeler doğa ile iç içe olmalarına sebebiyet vermiştir. Özellikle hayvanlar ve onlara bağlı ürünler yaşamlarında geniş bir kullanım alanına sahip olmuştur (Kafesoğlu 2011: 206; İzgi 2002: 464). Halk hekimliği pratiğinde de hayvanların ölüsü ya da canlı olarak kendisi kullanılmaktadır (Acıpayamlı 1982: 11). Bunun dışında hayvanların etinden, sütünden, yumurtasından, yününden, kanından, derisinden ve çeşitli uzuvlarından tedavi amacıyla faydalanılmaktadır.

Hayvansal ürünlerle sağaltma yöntemi çalışma alanında hastalıkların sağaltımında başvurulan tedavi yöntemlerinden biri olmuştur. Örneğin bölgede alabalık son zamanlarda fazlaca üretilmeye başlanmıştır. Alabalık, canlı olarak sarılık hastalığının tedavisinde kullanılırken, harici olarak da kırık-çıkığın yanı sıra bel fıtığı tedavisinde de kullanılır. Bel fıtığı olan kişiler için, alabalık bütün olarak kavanoza bırakılır ve üzerine zeytinyağı eklenerek kırk gün dışarıda bekletilir. Kırk günün sonunda macun haline gelen karışım hastanın beline sürülür (Özdağ 2016: 164).

Hastalıkların tedavisinde hayvanların canlı olarak kendisi ya da yan ürünleri (derisi, yünü, yumurtası, eti, kanı, sütü vb.) kullanılmaktadır. Aşağıda bu durumları örneklendiren çalışma alanında derlenmiş olan bilgilere yer verilmiştir.

Göz kanlanınca üzerine çiğ et bırakılır (KK-8).

Bahar ve yaz aylarında yılanlar derilerini atar. Özellikle siyah yılanın toplanan derisi guatr hastasının bilmediği bir zamanda yemeğine konulur. Hasta yemeği yerse iyileşir (KK-4).

Zatürre soğuktan olur, koyun postu vücuda sarılır, sıcak tutar (KK-6).

Astım olan kişi kırk gün boyunca çiğ güvercin yumurtası tüketir (KK-11).

Kanser hastalarına; eşek sütü ve eşek kanı içirilir (KK-5), hastanın haberi olmadan fare kanı veya kaplumbağa kanı içirilir (KK-28).

Konuşamama durumu anneden doğma olmazsa güvercin yumurtası ile dile masaj yapılarak tedavi edilir (KK-30).

Konuşamayan çocuğa bildircin yumurtası ve üç öğün süt içirilir (KK-26).

Van'da sarılık hastalığında canlı alabalık; kanser hastalığı için eşek sütü ve kanı, kaplumbağa ve fare kanı; kırık-çıkıklarda keçi postu, çiğ balık; konuşamama durumunda güvercin ya da bildircin yumurtasının kullanılması hayvansal ürünlerle yapılan tedavilerden birkaçıdır.

1. 6. Madensel Ürünler Yoluyla Yapılan Tedaviler

Yeryüzünde yaşamını sürdürmeye çalışan insanoğlu doğada bulunan her unsurdan çeşitli şekillerde yararlanmışır. Bu unsurlardan biri de madenlerdir. İnsanoğlu ulaştığı madenlerden günlük yaşamında çeşitli şekillerden yararlanmanın yanında hastalıkları tedavi etme noktasında da ilaç olarak faydalanmıştır. Bu madenlerin başında tuz gelmektedir. Tuzun yanı sıra su, taş, toprak, demir, altın, kurşun, bakır gibi madensel ürünler hastalıkların sağaltımında çoğunlukla yardımcı unsur olarak kullanılmaktadır. (Acıpayamlı 1982: 11-12). Bu ürünler fiziksel ve biyolojik hastalıkların tedavisi ile psikolojik ve ruhsal hastalıkların sağaltımında da kullanılmaktadır.

Madensel ürünlerin bitkisel ve hayvansal kökenli ürünlere göre kullanım alanı daha dardır. Çalışma alanında yapılan araştırmalar sonucunda nazar için yapılan kurşun dökme işleminde kurşun madeninin kullanılması, egzama olan bölgelere şifalı topraktan çamur yapılıp sürülmesi, pişik tedavisinde kırmızı kumun kullanılması madensel kökenli uygulamalara örnek niteliktedir. Ayrıca altın madeni renginden dolayı sarılık tedavisinde sıklıkla kullanılmaktadır. Sarılık olan bebeğe, içerisine annesinin altınının atıldığı su ile banyo yaptırılır. Van’da madensel ürünlerle yapılan bazı tedavi yöntemleri şu şekildedir:

Guatr için boğaza iyotlu tuz basılır (KK-24).

Egzama için Akköprü’deki ziyaret ağacının altındaki şifalı çamur üç çarşamba bir cuma sürülür (KK-15).

Arı sokmasında ilk olarak arının iğnesi çıkarılır, daha sonra şişkinliğin dinmesi için üzerine kibritin ucundaki barut bırakılır (KK-18).

Nasırlı bölge önce sıcak su ile yıkanır. Daha sonra ponza taşı ile on dakika masaj yapılıp hint yağı sürülür. Bu işlem iyileşme olana kadar her gün tekrar edilir (KK-17).

Kırmızı kum elekten geçirilip ısıtılarak pişik olan yere bırakılır (KK-22, KK-24).

Bölgede daha çok tuz, altın, barut, toprak, taş gibi madensel ürünler çeşitli şekillerde hastalıkların sağaltımında kullanılmıştır.

1. 7. Kaplıcalar ve Şifalı Sular ile Yapılan Tedaviler

İnsan yaşamının temel kaynaklarından biri sudur. Kozmik bilgilere göre evrenin ve insanoğlunun var oluşunun özünde su bulunmaktadır (Eliade 2003: 199-200). Türk mitolojisine göre dünya, bugünkü görünümünü almadan önce üzerinde bir kara parçası bulunmayan, uçsuz bucaksız, sonsuz bir su idi (Ögel 1989: 419-492). Yaratılıştta oynadığı etkin rol ile su, bütün inanç sistemlerinde kutsal kabul edilir ve aynı zamanda arındırma, yeniden hayat verme özellikleriyle de hastalıkları yok edici, günahları temizleyici bir unsur olarak görülmektedir (Eliade 1992: 182-183).

Van Halk Hekimliğinde Hastalıkların Tedavisinde Kullanılan Tedavi Yöntemleri

Halk hekimliğinde suyun kullanımı yadsınamaz bir yere sahiptir. Şifalı olduğuna inanılan kaplıca ve maden suları önemli sağaltma unsurlarındandır. Bu şifalı sular bugün sağlık turizm alanında da kullanılmaktadır. İnsanlar vücutlarında var olan ağrılara, çeşitli rahatsızlıklara iyi geleceğini, şifa olacağını düşünerek kaplıca ve ılıcaların bulunduğu termal otellere başvurmaktadır. Su kültürü, kaplıcaların ve ılıcaların birer şifahane olarak görülmesine sebep olmuştur. Su, maddi hastalıkların yanında ruhsal ve psikolojik rahatsızlıkların tedavisinde de geçmişten günümüze değin etkili bir şifa unsuru olarak kullanılmaktadır.

Şifalı sular çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmaktadır. Bunlar; solunum yolları, romatizma hastalıkları, böbrek ve idrar yolları hastalıkları, varis, kadın hastalıkları, cilt hastalıkları gibi örneklendirilebilir. Bu sulardan banyo, gargara, buğulama şeklinde veya içerek faydalanılır (Ergün 1987: 5). Bazıları ise toprakla birleştirilip çamur olarak vücuda sürülmektedir.

Kaplıcalara ve şifalı olduğuna inanılan sulardan halk hekimliği pratiğinde çeşitli şekillerde faydalanılmaktadır. Örneğin, hamile kalmak isteyen kadın girdiği şifalı suda gözlerini kapatıp niyet tutarak o sudan içer. Bu şekilde içindeki uğursuzluğun yok olacağına ve hamile kalacağına inanılır (Önay 2016: 19). Suyun arındırıcı ve temizleyici özelliği ile hastalara şifa sağlayacağı düşünülmektedir.

Bölgede bulunan Van Gölü'nün sodalı suyu cilt hastalıkları başta olmak üzere pek çok hastalığın şifa kaynağı olarak görülmektedir. Erek Dağı'nın eteklerinden çıkan Faruk Suyu mineral bakımından zengin olmasıyla böbrek rahatsızlıklarında yöre halkı tarafından başvuru alan ilk kaynaklardan biri olmuştur. Erciş, Muradiye, Özalp, Gürpınar gibi ilçelerde bulunan kaplıca ve yeraltı su kaynakları da yöre halkı tarafından tedavi amacıyla sıklıkla ziyaret edilmektedir.

Bölge halkı çevrelerinde bulunan şifalı sulardan şu şekillerde faydalanmaktadır:

Van Gölü'nün suyu sodalı olduğu için birçok cilt hastalığına iyi gelir. Romatizma hastalığı olanlarda gölün kenarındaki kuma girerler, sodalı suda yıkanır. Hastalık tam olarak geçmese bile ağrıları azaltır (KK-32).

Van Erek Dağı'ndan çıkan Faruk Suyu sabah aç karnına içilince böbrek taşlarını düşürür (KK-10, KK-20, KK-21, KK-19).

Van Erciş'te Hasanabdal Kaplıcası, Çaldıran'da Aşağı Şerefhane Maden Suyu, Başkale'de Kanlıbudak Maden Suyu gibi kaplıca ve şifalı sular vardır. Buralar doğal iyileşme yeridir. Cilt hastalıkları, bel fıtığı, bronşit, astım ve çeşitli alerjik hastalıklarında bu yerler tercih edilir (KK-34).

Bolbülük Maden Suyu (Özalp) vardır. Suyu oldukça sıcaktır ve çeşitli hastalıklara iyi gelir. Bu su eklem ağrılarına, çeşitli cilt hastalıklarına, böbrek ağrısına iyi gelir (KK-25).

Van Gölü'nün sodalı suyundan ve ismi geçen kaplıcalardan kaşıntı, alerji, egzama, sivilce gibi cilt hastalıklarında, romatizmada, mide rahatsızlıklarında, böbrek hastalıklarında, idrar yolu enfeksiyonu gibi hastalıklarda hem içilerek hem de çamur olarak faydalanılmaktadır.

2. Sonuç

Van, tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapan ve içerisinde birbirinden farklı inanç ve kültür örneği bulunan bir şehirdir. Bu sebeple Van'da oluşan halk hekimliği pratiğinde başvurulan tedavi yöntemleri de çeşitlilik arz etmektedir.

Çalışmada, yörede yaşayan bazı halk hekimlerinin ve yöre halkının hastalıklar karşısında başvurduğu tedavi yöntemleri incelenip aktarılmıştır. Yapılan tedaviler arasında ırvasa, parpılama, dinsel ve büyüsel yöntemler bulunurken bunların yanında bitkisel, hayvansal ve madensel ürünlerle yapılan tedaviler ile kaplıca ve şifalı sular ile yapılan sağaltımlar da bulunmaktadır. Bu uygulamaların temelinde dinin, büyüün ve halk inançlarının bulunduğunu söylemek mümkündür.

Çalışma alanında uygulanan ırvasa ve parpılama yöntemleri ile dinsel ve büyüsel yollarla yapılan tedaviler eski Türk inanç sisteminin izlerini taşımaktadır. Bunların bir kısmı İslam dininin kabulü ile birtakım değişikliklere uğramıştır. Bölgede bazı hastalıkların sağaltımında dinsel ve büyüsel yönleri bulunan kurşun dökme ve köstek kesme uygulamaları yapılırken, kutsal ve uğurlu olduğu kabul edilen birtakım nesnelere ve renklerden de (demir, ateş, su, altın, sarı vs.) tedavi amacıyla faydalanılmıştır. Ayrıca kutsal mekanlar olarak kabul edilen türbe ve yatırlar da çeşitli amaçlar için ziyaret edilmektedir. Burada, halk hekimliği tedavi yöntemlerinde, toplumların inandığı dinin tedavide başvurulan başat kaynaklardan biri olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bölgede hastalık sağaltımında başvurulan yöntemlerden olan bitkisel, hayvansal ve madensel ürünler yoluyla tedavi şekilleri yörenin coğrafi özellikleri hakkında ipucu bilgiler vermektedir. Kırsal kesimlerde yaşayan halk, geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadır. Bölge halkı bu sebeple hastalıkların sağaltımında ve tedavi sürecinde çoğunlukla günlük yaşamda sıkça meşgul olduğu bitkisel ve hayvansal kökenli ürünlerden faydalanmıştır. Bu ürünleri deneme-yanılma yolu ile tecrübe ederek hastalıkların tedavisinde kullanmıştır. Bu ürünler yilandili, ebeğümece, yonca, nane, kekik, uçkun gibi bitkisel; eşek sütü ve kanı, kaplumbağa ve fare kanı, keçi postu, çiğ balık, alabalık, güvercin ve bıldırcın yumurtası gibi hayvansal; kurşun madeni, kum, ponza taşı, iyotlu tuz gibi madensel kökenli ürünlerden oluşmaktadır.

Bölge halkı hastalık sağaltımında bölgede bulunan ve temeli su kültürüne dayanan kaplıca ve şifalı suların da faydalanmıştır. Van Gölü'nün sodalı suyu cilt hastalıkları başta olmak üzere pek çok hastalığın şifa kaynağı olarak görülmektedir. Erek Dağı'nın eteklerinden

Van Halk Hekimliğinde Hastalıkların Tedavisinde Kullanılan Tedavi Yöntemleri

çıkaran Faruk Suyu'nun mineral bakımından zengin olması, böbrek rahatsızlıklarında yöre halkı tarafından başvuru alan ilk kaynaklardan biri olmasını sağlamıştır. Erciş, Muradiye, Özalp, Çaldıran gibi ilçelerde bulunan kaplıca ve yeraltı su kaynaklarının da hastalıkların sağaltımı amacıyla yöre halkı tarafından sıklıkla ziyaret edildiği tespit edilmiştir.

Bugün, halk hekimliği tedavi yöntemlerinde başvuru alan bazı uygulamalar modern tıpta yer edinmeye başlamıştır. Halk hekimliğinde uygulanan bazı pratikler destekleyici, geleneksel veya tamamlayıcı tıp gibi adlandırmalarla modern tıp alanında uygulanmaktadır. Örneğin parpılama yönteminde örnek verilen hacamat ve sülük uygulamaları, 2014 yılında Resmî Gazete'de yayınlanan yönetmelikten itibaren hastanelerin GETAT (Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp) birimlerinde ve özel kliniklerde bu konuda eğitim alan uzman doktorlar tarafından yapılmaktadır. Nitekim çalışma sahamız olan Van'da 2021 Mart ayında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Dursun Odabaş Tıp Merkezi'nde "Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Merkezi (GETAT)" açılmış ve bölge halkına tamamlayıcı ve bütüncül tıp hizmeti vermeye başlanmıştır. Ayrıca, Doç. Dr. Dilek Kuşaslan Avcı, Uzm. Dr. Semra Yavuz ve Uzm. Dr. Burcu Poyraz isimli doktorlar Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Eğitimleri'ni aldıktan sonra ilde özel klinikler açıp bölge halkına bütüncül tıp hizmetleri vermeye başlamışlardır. Van'da bu merkezlerin sayısının giderek artması, bölge halkının bu alana olan ilgisini ve talebini göstermektedir. Bu durum, geleneğin modern içerisinde yaşatılarak sürdürülmesi ve korunmasına örnek teşkil etmektedir.

Bu çalışma göstermektedir ki halk, hastalıklarının tedavisinde modern tıptaki her türlü gelişime rağmen halk hekimliği uygulamalarına başvurmaya devam etmektedir ve uzun yıllar boyunca da devam edecektir. Geleneksel tedavi yöntemlerinin faydası görülmeseydi ya da bu yöntemler işlevsel olmasaydı bu bilgi asırlar boyu aktarılamaz ve varlığını sürdüremezdi. Bu bilgi işlevsel olduğu sürece ve ocaklık geleneği varlığını koruduğu müddetçe bu gelenek kuşaktan kuşağa aktarılacak ve var olacaktır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; insanoğlu herhangi bir sağlık problemi karşısında sahip olduğu inanç, yetiştiği kültür ve yaşadığı coğrafya bağlamında birtakım unsurları kullanarak çeşitli uygulama ve pratikler geliştirmiştir. Fakat bu zengin bilgi birikimi günümüzde tamamıyla gün yüzüne çıkarılamamıştır. Somut olmayan kültürel miras özelliği taşıyan halk hekimliğinin yapılacak olan birçok bilimsel çalışma ile gün yüzüne çıkarılması ve gelecek kuşaklara aktararak yaşatılıp korunması gerekmektedir.

Kaynakça

Acıpayamlı, Orhan. 1969. "Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri". *Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* S.1-2, 1-9.

Acıpayamlı, Orhan. 1978. *Halkbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Acıpayamlı, Orhan. 1982. "Acıpayam'da Halk Hekimliği". *Antropoloji* Sayı.11, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Acıpayamlı, Orhan. 1989. "Türk Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi". *Halk Hekimliği Sempozyum Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1-8.
- Artun, Erman. 2011. *Türk Halk Bilimi*. İstanbul: Karahan Kitabevi Yayınları.
- Atmaca, Veli. 2011. *Tarih Boyunca İnanç Tıp İlişkisi*. İstanbul: Gerekli Kitap.
- Bayat, Ali Haydar. 2016. *Tıp Tarihi*. İstanbul: Üçer Matbaacılık.
- Bayat, Fuzuli. 2006. *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Boratav, Pertev Naili. 2013. *100 Soruda Türk Folkloru*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Çıblak, Nilgün. 2005. "Çukurova'da Halk Hekimliği ve İlgili Uygulamalarda Eski Türk İnançlarının İzleri". *Türk Kültürü* XLIII, S.507-508, 199-214.
- Demirci, Kürşat 2017. *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş*. İstanbul: Ayışığı Kitabevi Yayınları.
- Eliade, Mircea. 1992. *İmgeler ve Simgeler*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Gece Yayınları.
- Eliade, Mircea. 2003. *Dinler Tarihine Giriş*. Çev. Lale Arslan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ergün, Cevdet. 1987. *Türkiye Şifalı Sular Rehberi*. Ankara: Elif Matbaacılık.
- Ersoy, Ruhi. 2014. "Modernizm-Postmodernizm Bağlamında Geleneksel Tıp Uygulamalarının Güncelliği Üzerine Bir Değerlendirme". *Millî Folklor* Y.26. S.101. 182-192.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki. (2001). *Anadolu İlaçları*. İstanbul: Derin Yayınları.
- İnan, Abdulkadir. 1952. "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Cilt:1, Sayı:4, 19-30.
- İzgi, Özkal. 2002. "Orta Asya'nın En Eski Kültürleri ve Çin Medeniyeti ile İlişkiler". *Türkler* C. I. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim. 2011. *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kaya, Muharrem. 2001. "Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğinde İzleri". *Folklor/Edebiyat* VII (XXV), 199-218.
- Kılıç, Orhan. 2017. "Orta ve Yeni Çağlarda Salgın Hastalıklar, Göç ve İskân", *Geçmişten Günümüze Göç-II*. Ed. Osman Köse, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kumartaşlıoğlu, Satı. 2012. "Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü". Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Malinowski, Bronislaw. 2000. *Büyük, Bilim ve Din*. Çev. S. Özkal. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Önay, Yılmaz. 2016. "Doğum Adet ve Gelenekleri". D. Tatlı ve Y. Önay (Ed.), *T.C. Van Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Van Kültür ve Turizm Envanteri III, Halk Kültürü – II* içinde (17-24 ss.). Van: Gündoğu Ofset.
- Ögel, Bahaeddin. 1989. *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Ögel, Bahaeddin. 1991. *Türk Kültür Tarihine Giriş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Örnek, Sedat Veyis. 1973. *Budunbilim Terimler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurum Yayınları.
- Örnek, Sedat Veyis. 1981. *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Ankara: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Van Halk Hekimliğinde Hastalıkların Tedavisinde Kullanılan Tedavi Yöntemleri

Örnek, Sedat Veyis. (1995). *100 Soruda İlkelerde Din Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Özdağ, Hülya. 2016. "Van'da Halk Hekimliği". D. Tatlı ve Y. Öney (Ed.), *T.C. Van Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Van Kültür ve Turizm Envanteri III, Halk Kültürü – II* içinde (151-179 ss.). Van: Gündoğu Ofset.

Resmi Gazete 27 Ekim 2014.

Rivers, William Halse Rivers. 2004. *Tıp, Büyü ve Din*. Çev. İbrahim Enis Köksaldı. İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Kaynak Kişiler

KK-1: Leyla, H. 1961, Eğitim Durumu: Ortaokul, Doğum Yeri: Gevaş, Van.

KK-2: Ayhan, C. 1958, Eğitim Durumu: Lise, Doğum Yeri: Tuşba, Van.

KK-3: Zehra, Y. 1968, Eğitim Durumu: Lise, Doğum Yeri: İpekyolu, Van.

KK-4: Habibe, T. 1977, Eğitim Durumu: Okuma-yazma yok, Doğum Yeri: Gürpınar, Van.

KK-5: Saime, B. 1961, Eğitim Durumu: İlkokul, Doğum Yeri: Tuşba, Van.

KK-6: Cemile, T. 1977, Eğitim Durumu: Ortaokul, Doğum Yeri: Gürpınar, Van.

KK-7: Nazime, S. 1976, Eğitim Durumu: Okuma-yazma yok, Doğum Yeri: Van.

KK-8: Canan, T. 1976, Eğitim Durumu: Okuma-yazma yok, Doğum Yeri: Erciş, Van.

KK-9: Hediye, D. 1977, Eğitim Durumu: Ortaokul, Doğum Yeri: Muradiye, Van.

KK-10: Gülhan, P. 1966, Eğitim Durumu: İlkokul, Doğum Yeri: İpekyolu, Van.

KK-11: Nihal, Ö. 1957, Eğitim Durumu: Okuma-yazma yok, Doğum Yeri: Gürpınar, Van.

KK-12: Zehra, Y. ?, Eğitim Durumu: Okuma-yazma var, Doğum Yeri: Çaldıran, Van.

KK-13: Asya, T. 1955, Eğitim Durumu: Okuma-yazma yok, Doğum Yeri: Çatak, Van.

KK-14: Lalihan, P. ?, Eğitim Durumu: Okuma-yazma yok, Doğum Yeri: Başkale, Van.

KK-15: Nevin, E. 1965, Eğitim Durumu: Okuma-yazma yok, Doğum Yeri: Tuşba, Van.

KK-16: Gönül, A. ?, Eğitim Durumu: Lise, Doğum Yeri: İpekyolu, Van.

KK-17: Hatice, Ö. 1961, Eğitim Durumu: Okuma-yazma yok, Doğum Yeri: Çatak, Van.

KK-18: Abdullah, E. 1969, Eğitim Durumu: Lise, Doğum Yeri: Bahçesaray, Van.

KK-19: Verdek, E. 1967, Eğitim Durumu: Okuma-yazma yok, Doğum Yeri: Tuşba, Van.

KK-20: İskender, Y. 1968, Eğitim Durumu: İlkokul, Doğum Yeri: Başkale, Van.

KK-21: Bedia, B. 1970, Eğitim Durumu: Okuma-yazma yok, Doğum Yeri: İpekyolu, Van.

KK-22: Halide, B. 1966, Eğitim Durumu: İlkokul, Doğum Yeri: Başkale, Van.

KK-23: Ayşe, A. 1978, Eğitim Durumu: Okuma-yazma yok, Doğum Yeri: Tuşba, Van.

KK-24: Meliha, M. 1963, Eğitim Durumu: Okuma-yazma yok, Doğum Yeri: Muradiye, Van.

KK-25: Adem, B. ?, Eğitim Durumu: İlkokul, Doğum Yeri: Özalp, Van.

KK-26: Ömer, D. 1965, Eğitim Durumu: Ortaokul, Doğum Yeri: Erciş, Van.

KK-27: Habip, T. 1958, Eğitim Durumu: Ortaokul, Doğum Yeri: Tuşba Van.

- KK-28: Meliha, A. 1974, Eğitim Durumu: Okuma-yazma yok, Doğum Yeri: Çaldıran Van.
KK-29: Gülay, B. 1982, Eğitim Durumu: Okuma-yazma yok, Doğum Yeri: İpekyolu, Van.
KK-30: Kasım, A. 1951, Eğitim Durumu: İlkokul terk, Doğum Yeri: Gevaş, Van.
KK-31: Müslime, G. 1966, Eğitim Durumu: Okuma-yazma yok, Doğum Yeri: Erciş, Van.
KK-32: Azize, A. 1961, Eğitim Durumu: Okuma-yazma yok, Doğum Yeri: Gevaş, Van.
KK-33: Naime, Y. 1943, Eğitim Durumu: Okuma-yazma yok, Doğum Yeri: Erciş, Van.
KK-34: Rüştü, A. 1943, Eğitim Durumu: İlkokul, Doğum Yeri: Tuşba, Van.
KK-35: Kazi, A. 1966, Eğitim Durumu: Okuma-yazma yok, Doğum Yeri: Tuşba, Van.

